

Program národní a kulturní identity (NAKI)
projekt VaV MK ČR DG16P02B014

Kulturní dědictví krajiny Arcidiecéze olomoucké – výzkum, prezentace a management

Specializovaná mapa s odborným obsahem

Mapa estetické hodnoty kulturní krajiny Arcidiecéze olomoucké

Průvodní zpráva k výsledku

Předkladatel výsledku:

Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta
17. listopadu 12, 771 46 Olomouc

Hlavní řešitel (autor – garant výsledku):

doc. RNDr. Vilém Pechanec, Ph.D. (UPOL)

Spoluřešitelé (spoluautoři)

Ing. Helena Kilianová, Ph.D. - UPOL

RNDr. Jan Brus, Ph.D. - UPOL

Mgr. Simeona Jedličková, Ph.D. - UPOL

doc. Ing. Ivo Machar, Ph.D. - UPOL

Výstup je zpracován v rámci řešení etapy č. 3. - Nehmotné kulturní dědictví v krajině ADO, jeho zachování a udržitelné využití

Olomouc
08/2019

Obsah

I. Cíl výsledku typu soubor specializovaných map s odborným obsahem.....	3
II. Metodický postup tvorby výsledku.....	4
II.1. Identifikace a mapování prvků s pozitivním a negativním estetickou hodnotou.....	4
II.2. Kvantifikace estetické hodnoty v místě lokalizace.....	4
II.3 Analýza vizuálního dopadu na krajinu.....	5
II.4. Syntéza estetické hodnoty prvku a jeho vizuální dopad.....	5
III. Popis výsledku.....	6
IV. Návrh využití výsledku.....	8
V. Závěr.....	9
VII. Seznam použité související literatury.....	10
VIII. Seznam publikací, které předcházely výsledku.....	11

I. Cíl výsledku typu soubor specializovaných map s odborným obsahem

Cílem bylo vytvořit mapu typizující krajinu Arcidiecéze Olomoucké (dále jen ADO), jakožto výsledek aplikovaného výzkumu estetických hodnot kulturní krajiny s historickými prvky, který byl zaměřen na zohlednění estetického postoje jako jednoho z nezanedbatelných faktorů přístupu ke kulturní krajině a identifikaci znaků společných zvolené oblasti, a tedy prvků jejich výjimečnosti.

Estetické hodnoty krajiny jsou významným prvkem vnímání krajiny, jako místa k životu, a především utvářejí citový vztah člověka ke krajině a přírodě. Veškerá současná kulturní krajina je tvořena přírodními či antropogenními prvky s jistou hodnotou přírodní, kulturní nebo historickou. Estetická hodnota krajiny je tvořena harmonickou kombinací krajinných prvků s převážně pozitivním vnímáním a lze ji současně považovat za nehmotné kulturní dědictví.

Základní dělení krajinných prvků či struktur z hlediska jejich estetických hodnot je podle jejich vnímání:

- pozitivní - kladné vnímání určující místa vyhledávaná, navštěvovaná, preferovaná pro bydlení, pobyt nebo návštěvní cíl,
- záporné - negativní vnímání přiřazované lokalitám bez preferencí pro bydlení a pobyt, bez potřeby k návštěvě, nevyhledávaná, pouze trpěná.

Území ADO bylo zmapováno a analyzováno z hlediska estetického vnímání jednotlivých míst, klasifikováno do škály a následně vizualizováno v mapě. Forma mapy umožňuje nejlépe a velmi názorně zachytit definované segmenty krajiny ohodnocené podle intenzity estetického vnímání. Prostorový charakter mapy ukazuje prostorové souvislosti.

II. Metodický postup tvorby výsledku

Metodicky se tvorba mapy opírá o dva klíčové úkony – mapování prvků s pozitivní a negativní estetickou hodnotou, a pokročilé prostorové analýzy v prostředí geografických informačních systémů (GIS).

II.1. Identifikace a mapování prvků s pozitivním a negativním estetickou hodnotou

Metodika hodnocení estetických hodnot kulturní krajiny vychází ze základního dělení, kdy za pozitivně vnímané prvky kulturní krajiny jsou považovány vesměs prvky přírodní, např. památné stromy, aleje a stromořadí, a vybrané prvky antropogenní, jimiž jsou zpravidla prvky a objekty s historickou hodnotou, např. zříceniny a hrady, objekty s historickou a duchovní hodnotou, např. sakrální stavby – chrámy, kostely, kaple, křížky a boží muky, dále objekty s historickou a technickou hodnotou, např. větrné a vodní mlýny, hamry, elektrárny, vodárny, rybníky, mosty, nebo objekty s kombinací výše uvedených hodnot, např. památné objekty, mohyly, památky UNESCO, komponované krajiny apod.

Naopak za negativně vnímané prvky jsou považovány především antropogenní objekty zpravidla bez historických, technických a kulturních vlastností, zato s ryze ekonomickými a praktickými funkcemi, např. průmyslové zóny, šachty, elektrárny, letiště, lomy, věznice, logistická centra, dálnice, produktovody. Důvodem negativního vnímání jsou zpravidla důsledky přítomnosti zmíněných objektů v krajině, např. hluchost, prašnost, nebezpečnost, resp. navození pocitu ohrožení, narušení komfortu a kvality života.

V této fázi identifikace prvků je tato metodika v souladu s *Metodikou identifikace komponovaných krajin* MK-S5138/203, již vydala Mendelova univerzita v roce 2014 a rovněž také s výsledky projektu NAKI DF12P01OVV001 *Ochrana a péče o historickou kulturní krajinu prostřednictvím institutu krajinných památkových zón (2012–2015)*.

Datovými zdroji pro tuto část výzkumu jsou výsledky terénních šetření, digitální databáze udržované Českým úřadem zeměměřickým a katastrálním (databáze ZABAGED), databáze udržovaná na principu participativního GIS (Open Street Map) a databáze Národního památkového úřadu.

Identifikované prvky byly zakresleny / přeneseny do budované geodatabáze, následně byly revidovány a doplněny jejich tematické a geometrické atributy podle terénního průzkumu doplněného následně i využitím detailních barevných leteckých snímků.

II.2. Kvantifikace estetické hodnoty v místě lokalizace

Jednotlivé zaznamenané prvky, vyskytující se v zájmovém území, byly ohodnoceny z hlediska estetického vnímání bodovou škálou od kladných (pozitivních) hodnot až po záporné (negativní) hodnoty. Bodové hodnocení estetického vnímání bylo získáno pomocí expertních odhadů od 8 expertů z ČR (3 experti byli z projektového týmu, 5 expertů mimo projektový tým).

Estetická hodnota území, tedy jeho vnímání, tak nabývá hodnot v rozsahu od -3 (negativní estetická hodnota) do + 3 (pozitivní estetická hodnota). Hodnoty vycházejí z geografické významnosti prvku a relativního významu vztáženému k sousedství objektu. Dosažené hodnoty byly váženy a následně přepočteny na jednotku vyšetřované plochy v pravidelné hexagonové síti o velikosti hrany 196 metrů. Celé území ADO tak bylo rozděleno do 103 052 hexagonů. Pro plochy hexagonů pak byly provedeny všechny prostorové operace.

Datovými zdroji pro tuto etapu byla vlastní naplněná geodatabáze (výsledek kroku II.1). Následně byly v prostředí GIS aplikovány algoritmy pro prostorové analýzy včetně mapové algebry.

II.3 Analýza vizuálního dopadu na krajinu

Krajinné prvky však nepůsobí pouze v místě své pozice, ale také ovlivňuje své nejbližší i širší okolí v závislosti na konfiguraci okolního terénu. Proto v další fázi tvorby této mapy byla modelována viditelnost prvků v analyzovaném prostoru krajiny ADO, kdy bylo zkoumáno, na která místa území daný prvek působí, tedy ze kterých míst území je viditelný.

Na základě dílčích analýz a měření byly jednotlivým prvkům přiřazeny fixní prostorové atributy - výška v metrech od povrchu a tzv. minimálně potřebná výšky objektu pro výpočet projevu estetické hodnoty. Výška povrchu terénu byla přebrána z příslušných datových zdrojů.

Nejprve byly stanoveny oblasti působení prvků s pozitivní hodnotou, poté oblasti výskytu prvků s negativní hodnotou, následně byly dílčí výsledky prostorově sloučeny. Tím došlo k vymezení zón dle převahy způsobu vnímání.

Datovými zdroji pro tento krok byl digitální model terénu (DMR-5G) a digitální model povrchu (DMR-1P), jenž byly doplněny o významné prvky ovlivňující viditelnost z dalších dostupných databází (ZABAGED, OSM) a vlastního terénního průzkumu. Analyticky byly využity algoritmy pro *reverse viewshed* a *reverse visibility* s následnými prostorovými překryvnými operacemi.

II.4. Syntéza estetické hodnoty prvku a jeho vizuální dopad

V závěrečné fázi byly výsledky z kroků 2 a 3 propojeny. Následně byl proveden výpočet finální estetické hodnoty kulturní krajiny v celém zájmovém území Arcidiecéze olomoucké.

Metodicky došlo k prostorovým překryvům s využitím prostředků mapové algebry pro odvození nových hodnot. Za využití adekvátních metod geovizualizace byla vytvořena finální mapa. Výsledná stupnice estetické hodnoty kulturní krajiny pak nabývá rozsahu hodnot od -3 do +4.

III. Popis výsledku

Výsledkem aplikované výzkumu je mapa celé zájmové oblasti v měřítku 1: 10 000 klasifikující krajinu Arcidiecéze Olomoucké podle estetické hodnoty kulturní krajiny.

Tab. 1: Klasifikace krajiny ADO do kategorií estetické hodnoty

Bodová hodnota	Kategorie	Výměra (ha)	Výměra % z rozlohy ADO
-3	území velmi nízké estetické hodnoty (negativní)	1300,00	0,13
-2	území nízké estetické hodnoty	4407,99	0,43
-1	území snížené estetické hodnoty	40071,63	3,94
0	území bez specifické estetické hodnoty (neutrální)	335462,85	33,02
1	území zvýšené estetické hodnoty	124096,06	12,21
2	území střední estetické hodnoty	314182,33	30,93
3	území vysoké estetické hodnoty	178534,42	17,57
4	území výjimečně vysoké estetické hodnoty (pozitivní)	17942,64	1,77
Celkem		1015997,94	100

Z mapy je patrné, že téměř všechny osídlené lokality (plochy intravilánů) jsou vnímány negativně a míra negativity závisí na velikosti lokality a počtu pozitivně vnímaných objektů v daném prostoru. Naopak otevřená krajina, tvořená lesy a lesními komplexy, s cestami a vodními plochami, případně s drobnými sakrálními stavbami, dosahuje vyšších úrovní hodnocení estetických hodnot. Lokality s duchovními vlastnostmi patří k územím s hodnotou 4, tedy výjimečně vysoké estetické hodnoty. Příkladem mohou být Hostýnské vrchy s výrazně pozitivní oblastí Hostýna jihovýchodně od Bystřice pod Hostýnem, hřeben Maleníku táhnoucí se jihovýchodně od Lipníka nad Bečvou k Hranicím, či malebné svahy Bílých Karpat na jihovýchodní hranici ADO na území děkanátů Veselí na Moravou, Uherský Brod a Valašské Klobouky.

Zachycení estetické hodnoty krajiny je novým, dosud neřešeným tématem. Samotné téma estetického vnímání krajiny se dostává do popředí zájmu až v posledních stoletích, kdy se začíná krajina oceňovat jako životní prostředí s nutností jeho udržení a ochrany pro další generace. Současně je nutné připomenout individuální přístup každého jednotlivce k vnímání krajiny, a zvláště pak k její estetické hodnotě. Subjektivita estetického hodnocení krajiny značně ztěžuje metodické zpracování a rozrůžňuje přístupy. Podle Svobodová (2011) je úloha estetiky velká, jelikož je důležitou součástí lidské kultury a ovlivňuje různou měrou každého jedince. Lidé esteticky hodnotí každodenně běžné věci a jevy v prostředí, v němž žijí a denně se pohybují. Löw a Míchal (2003) zmiňují, že krajina je v každé době hodnocena na základě toho, jak uspokojuje proměnlivé lidské potřeby.

Novost přístupu autorského kolektivu lze spatřit v klasifikaci objektů v krajině na základě jejich estetického vnímání a následné sestavení hodnotové škály jako výsledku sumarizace estetických hodnot objektů ve vymezené prostorové jednotce. Vykreslením škály, nabývající hodnot od -3 do +4, byla sestavena výsledná mapa, která vizualizuje nový, doposud přehlížený a opomíjený aspekt krajiny, tedy hodnocení krajiny podle estetického vnímání.

Estetické vnímání krajiny jedincem ovlivňuje množství a kvalita antropogenních objektů, jejich vzájemné prostorové uspořádání a zasazení do přírodního rámce, tzn. kompozice krajiny, dále duchovní hodnota, která vychází z přítomnosti objektů s vazbou na převážně historické a současně nábožensky orientované vlastnosti. V neposlední řadě je estetika krajiny ovlivněna přírodní hodnotou území, danou jejím krajinným rázem, využitím a úrovní současné ochrany. Komplexní soubor uvedených vlastností krajiny lze považovat projev hodnoty daného území, který lze také označit pojmem *Genius loci*, tj. projev specifické atmosféry dané oblasti.

Kumulace uvedených vlastností v prostoru poskytuje bázi pro kvantifikaci a následně hodnotové vyjádření estetiky dané lokality. Je třeba upozornit na projev koncentrace jevů v místě působení ve dvou rovinách, a sice na působení v úzkém prostoru bezprostředního sousedství, které zvyšuje estetickou hodnotu území, a v širším prostorovém kontextu oblastí.

IV. Návrh využití výsledku

Příjemcem toho výsledku je jakákoliv instituce či jednotlivec, operující v krajině ADO, která vyžaduje globální pohled na celé území, avšak v terénním měřítku (1:10 000). Mezi hlavní příjemce patří Arcibiskupství olomoucké, Národní památkový ústav, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, státní správa památkové péče, a v neposlední řadě studenti středních a vysokých škol, stejně jako odborná i laická veřejnost.

V. Závěr

Mapa estetické hodnoty kulturní krajiny Arcidiecéze olomoucké přináší nové, dosud neřešené téma vizualizace vnímání estetických hodnot krajiny. Tvorba metodiky estetického hodnocení vychází z obecného pojetí vnímání okolí v pozitivním či negativním smyslu. Pozitivní hodnocení získávají na základě expertního posouzení prvky, které jsou hodnoceny jako vítané a vyhledávané, obohacující, navštěvované, preferovaná pro bydlení, pobyt nebo návštěvní cíl. Opačné hodnocení získávají lokality vnímané negativně, a tedy bez potřeby k návštěvě, bez preferencí pro bydlení a pobyt.

Výsledná mapa představuje nový pohled na vnímání krajiny s jasnou preferencí přírodních lokalit.

Mapa je veřejně dostupná na adrese: <http://virtus.upol.cz/ado/vystup.html>.

VII. Seznam použité související literatury

JEDLIČKOVÁ, Simeona. Estetické principy francouzské formální zahrady. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář estetiky, 2016. 164 s. Vedoucí disertační práce prof. Petr Osolsobě, Ph.D.

LÖW, J., MÍCHAL, I. Krajinný ráz. 1. vyd. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. 552 s. 1 CDROM. ISBN 80-86386-27-9.

SVOBODOVÁ, K. Percepce krajiny. Výzkum a využití ve strategickém plánování. Praha, Fakulta architektury ČVUT, Ústav prostorového plánování. 2011, 31 s.

VIII. Seznam publikací, které předcházely výsledku

JEDLIČKOVÁ, Simeona. Estetické principy francouzské formální zahrady. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář estetiky, 2016. 164 s. Vedoucí disertační práce prof. Petr Osolsobě, Ph.D.